

Lietuvos demografinė situacija: kokios galimybės demografiškai atgimti

Vlada Stankūnienė, Marė Baublytė

Iš jau ne vieną mėnesį viešojoje erdvėje sklindančių diskusijų ir kalbų atrodo, kad dauguma tų, kurie pasiryžę priimti sprendimus, suprato demografinės situacijos grėsmes dabartinei ir tolesnei Lietuvos raidai. Reikia tikėtis, kad tai virs konkrečiais veiksmais. Tačiau tam, kad veiksmai būtų adekvatūs situacijai, labai svarbu, kad jie remtųsi tinkama ir profesionaliais mokslo tyrimais grindžiama informacija.

Vienas svarbiausių šio straipsnio tikslų yra trumpai aptarti susiklosčiusią Lietuvos demografinę situaciją ir išryškinti prieštarigus pastarųjų metų pokyčius.

Trumpai apie dabartinę demografinę situaciją

Lietuvos demografinė raida per pastarąjį ketvirtį amžiaus keitėsi labai intensyviai. Nuo XX a. paskutinio dešimtmečio pradžios iš esmės ir neigiama linkme pasikeitė visi pagrindiniai demografiniai procesai ir gyventojų amžiaus struktūra. Pagrindinių demografinių procesų pokyčiai, jau daugiau nei du dešimtmečius lemdami spartų gyventojų skaičiaus mažėjimą ir keisdami gyventojų amžiaus struktūrą, kuria pamatines prielaidas sparčiam demografiniam nykimui iki šio amžiaus vidurio ir net tolimesnėje perspektyvoje.

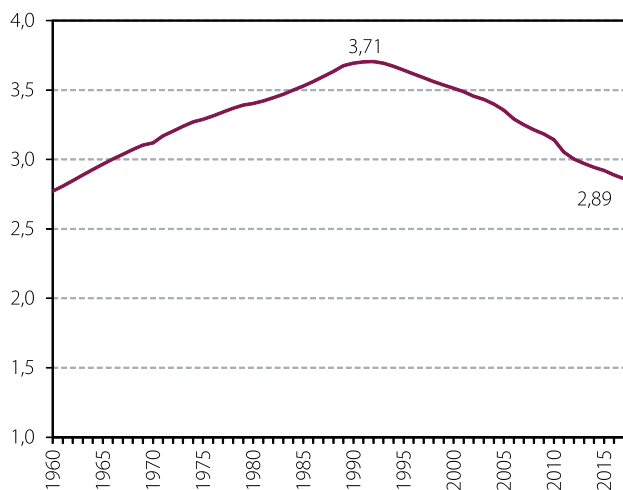
Dabartinę Lietuvos demografinę situaciją, pasitelkus pagrindinius jos rodiklius, trumpai galima būtų vertinti ir iliustruoti taip:

- gyventojų skaičius mažėja labai sparčiai (pagal gyventojų mažėjimo tempus Lietuva yra tarp sparčiausiai ne tik Europoje, bet ir pasaulyje demografiškai nykstančių šalių) (1 pav.);
- emigracijos mastas didelis ir kol kas nemažėja (2, 3 pav.);
- gimstamumo lygis žemas, toli nuo lygio, galinčio užtikrinti kartų kaitą, tačiau pagal kai kurių rodiklių pokyčius galima manyti, kad situacija palengva gerėja (4 pav.);
- nors mirtingumas ėmė mažėti, vyrų mirtingumas toliau išlieka neadekvačiai didelis lyginant su kitomis Europos šalimis (5 pav.);
- intensyvi jaunimo emigracija, žemi gimstamumo rodikliai labai sparčiai „sentina“ populiaciją: sparčiai mažėja vaikų, jaunimo ir vidutinio amžiaus gyventojų dalys (6 pav.). Gyventojų amžiaus struktūra tapo svarbiu tolimesnio demografinio nykimo veiksniu.

Turinys

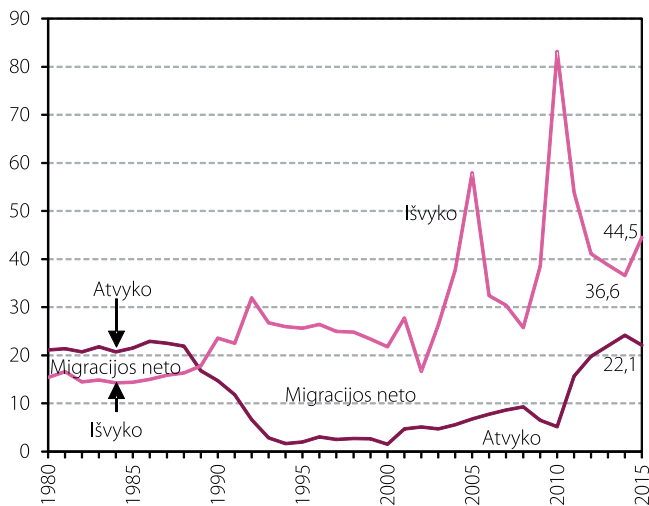
Lietuvos demografinė situacija: kokios galimybės demografiškai atgimti.....	1
<i>Vlada Stankūnienė, Marė Baublytė</i>	
Imigracinė Lietuvos populiacija: ką rodo Lietuvos gyventojų surašymo duomenys	5
<i>Karolis Žibas</i>	
Prieštaringi Lietuvos gyventojų išsilavinimo pokyčiai: lygis auga, skirtumai išlieka.....	8
<i>Daumantas Stumbrys</i>	
Vaikų išlaikymas iširus tėvų partnerystei.....	10
<i>Aušra Maslauskaitė</i>	

1 pav. Lietuvos nuolatinių gyventojų skaičiaus kitimas (mln.)

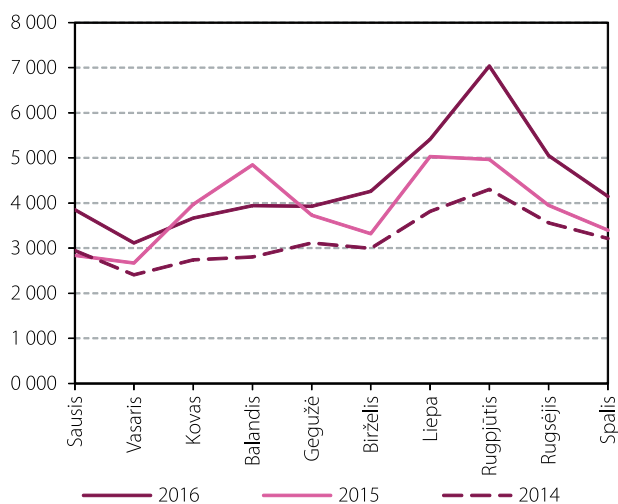
Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas; Demografijos, 2016

2 pav. Lietuvos tarptautinės migracijos apimtys 1980–2015 m. (tūkst.)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas. Sipavičienė, Stankūnienė, 2011; Demografijos, 2016

3 pav. Lietuvos gyventojų emigracija 2014–2016 m. sausį–spalį (tūkst.)

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2016

Pastarųjų metų demografiniai pokyčiai: tarp optimizmo ir pesimizmo

Įvairių demografinių procesų pokyčiai per pastaruosius ke-lerius metus buvo gana prieštaringi. Vieni jų suteikė viltį, kad Lietuvos demografinė situacija ima gerėti, kiti signalizavo apie dar didesnes grėsmes galimybėms sustabdyti demografinį nykimą ir ateityje sugrįžti į tvarią demografinę raidą.

Vienas iš, atrodytų, pozityvių demografinių pokyčių yra gimstamumo lygį dažniausiai iliustruojančio rodiklio – suminio gimstamumo rodiklio (vidutinio vaikų, kuriuos moteris pagimdo per savo amžių, skaičiaus) – didėjimas nuo šio šimtmečio pradžios (4 pav.). Tačiau šio rodiklio skaičiavimo specifika ir pasiektas gimstamumo lygis neteikia optimizmo. Suminio gimstamumo rodiklio reikšmės priklauso nuo moterų amžiaus susilaukiant vaikų pasikeitimų. Tai, kad moterys Lietuvoje susilaukia vaikų vis labiau vyresniame amžiuje, iš pradžių labai sumažino gimstamumo rodiklius, o dabar didina. Pastaruoju metu gimstamumas pirmiausia didėja ne todėl, kad turima daugiau vaikų, o todėl, kad vaikų dabar susilaukia moterys, kurios motinystę atidėjo vyresniam amžiui. Gerokai daugiau moterų net pirmo vaiko susilaukia jau būdamos arti 30 metų ar net vyresnės. Antra, šio rodiklio reikšmės rodo, kad gimstamumas dar labai toli nuo to lygio, kuris stabdytų populiacijos nykimą. Suminis gimstamumo rodiklis Lietuvoje, 2015 m. duomenimis, buvo 1,7. Tam, kad prasidėtų kartų kaitą užtikrinanti demografinė raida, šis rodiklis turėtų būti ne mažesnis nei 2. Tačiau nors gimstamumo lygis iki šiol Lietuvoje yra pernelyg žemas, jis jau didesnis nei Europos Sąjungos šalių vidurkis (2014 m. – 1,58) (Eurostat, 2016).

Mirtingumas nuo 2007 m. Lietuvoje taip pat pasuko pozityvių pokyčių linkme. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė jau aštuoneri metai ilgėja (5 pav.). Mažėja vyrų ir moterų vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės skirtumas, nors ir toliau jis išlieka didžiausias tarp visų Europos Sąjungos šalių. 2007 m. šis skirtumas buvo 12 metų, 2015 m. sumažėjo iki 10,5 metų. Tačiau Lietuvos vyrų vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės rodiklių pasikeitimus vertindami pastarųjų penkiasdešimt metų laikotarpiu, turime pripažinti, kad tik 2013 m. (68,4 metai) buvo priartėta prie 1965-ųjų (68,6 metai) lygio, o 2014 ir 2015 m. (69,1 metai) net truputį viršyta (5 pav.). Taigi nors situacija gerėja, pagal vyrų mirtingumo lygį Lietuva dar gyvena pusės šimto metų laikotarpio režimu ir išsiskiria aukščiausiais rodikliais tarp visų Europos Sąjungos šalių.

Lietuvai daugiau nei du dešimtmečius būdingi labai intensyvūs emigracijos srautai. Nors pagal oficialius statistikos rodiklius nėra lengva vertinti pasikeitimų krypties (emigracijos rodikliai dėl įvairių priežasčių labai svyruoja), įžiūrėti pozityvių pokyčių vargu ar galime (2, 3 pav.). Nuo šio šimtmečio pradžios emigravo daugiau nei 615 tūkst. žmonių. Dėl neigiamo migracijos neto Lietuvoje gyventojų sumažėjo daugiau nei 450 tūkst. 2000–2015 m. vidutiniškai kasmet iš Lietuvos emigravo apie 38 tūkst. žmonių, 2015 m. – 44,5 tūkst., o per 2016 m. dešimt mėnesių – jau 44,4 tūkst. žmonių (3 pav.). Galima teigti, kad, oficialiais

duomenimis, kol kas pozityvių pokyčių Lietuvos gyventojų emigracijos procesuose nematyti. Tačiau nuo 2011 m. smarkiai padidėjo grįžtamoji migracija. Statistiniais duomenimis, 2013–2015 m. vidutiniškai kasmet grįžo apie 19 tūkst. emigrantų (2 pav.), 2016 m. sausį–spalį – 20 tūkst. (Lietuvos statistikos departamentas, 2016). Tačiau, kaip rodo tyrimai, didelė grįžusiųjų dalis vėl pasuka pakartotinės emigracijos keliu (Jasilionis ir kt., 2015).

Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimas

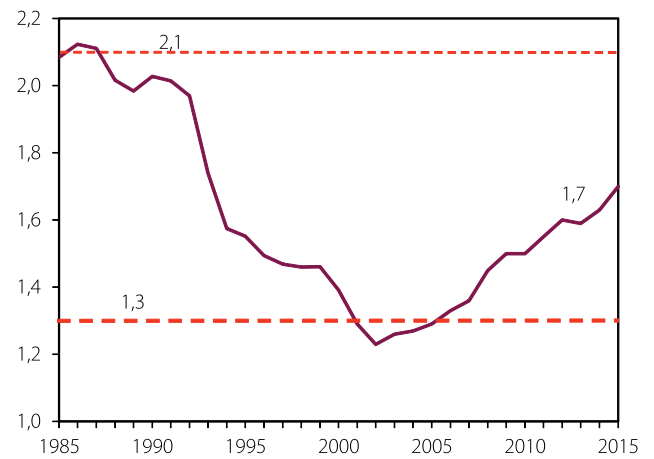
1990–2015 m. dėl migracijos Lietuvos gyventojų sumažėjo daugiau nei 650 tūkst. Dėl nuo 1994 m. prasidėjusio natūralaus gyventojų skaičiaus mažėjimo, mirtingumo rodikliams esant didesniems nei gimstamumo, Lietuvos gyventojų sumažėjo 165 tūkst. (7 pav.). Nuolatinių Lietuvos gyventojų nuo mažėjimo pradžios iki 2016 m. sumažėjo 817 tūkst.: 1992 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 3,706 mln., 2016 m. pradžioje – 2,889 mln. žmonių (Demografijos, 2016). Šiame gyventojų toliau sparčiai mažėja. Pirminiais duomenimis, 2016 m. lapkričio 1 d. Lietuvoje gyveno tik 2,856 mln. žmonių (Lietuvos statistikos departamentas, 2016).

Amžiaus struktūrose „užprogramuotas“ demografinis nykimas

Dėmesį sutelkiant į neigiamų demografinių procesų padarinius Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimui, dažnai nepakankamai įvertinamas jų poveikis gyventojų amžiaus struktūrų deformacijoms, kurios ateityje darys didelį poveikį tolesniam demografiniam nykimui. Vertinant gyventojų amžiaus struktūros pokyčius dažniausiai išsakomas tik susirūpinimas dėl visuomenės senėjimo – pagyvenusių žmonių dalies didėjimo. Tačiau dėl labai sumažėjusio gimstamumo ir intensyvios jaunimo emigracijos sumažėjo vaikų, jaunimo ir vidutinio amžiaus kartos. Tai gerai iliustruoja susiaurėjusi amžiaus ir lyties piramidės apatinė ir gerokai platesnė viršutinė dalis (6 pav.). Tokia deformuota, „demografiškai negyvybinga“ gyventojų amžiaus struktūra iki šio šimtmečio vidurio lems spartėjantį Lietuvos gyventojų senėjimą, labai sparčiai mažėjantį gyventojų skaičių, ypač darbingo amžiaus. Labai negausios vaikų kartos ateityje ne vieną dešimtmetį gerokai mažesniais skaičiais keis savo tėvų kartas. Dėl intensyvios jaunimo emigracijos labai sumažėjusios jauno ir vidutinio amžiaus gyventojų kartos, kurios turėtų kurti šeimas ir susilaukti vaikų, akivaizdu, toliau lems nedidelį gimusiųjų skaičių ir pratęs gyventojų skaičiaus mažėjimą. Kai vietoj šiuo metu gausiausių penkiasdešimtmečių ir šešiasdešimtmečių kartų šio amžiaus sulauks mažo gausumo vidutinio ir jauno amžiaus, o vėliau ir vaikų negausios kartos, gyventojų skaičius toliau sparčiai mažės. Dabartinė deformuota gyventojų amžiaus struktūra bus vienas svarbiausių Lietuvos demografinio nykimo veiksnių iki šio šimtmečio vidurio ir net tolimesnėje perspektyvoje.

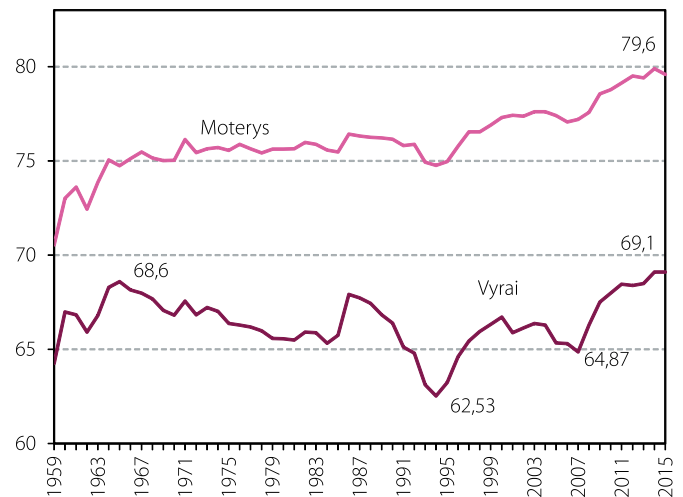
Bendra Lietuvos gyventojų amžiaus struktūra slepia labai didžiulius teritorinius skirtumus ir, nesant rimtų regioninės

4 pav. Lietuvos periodinis suminis gimstamumo rodiklis

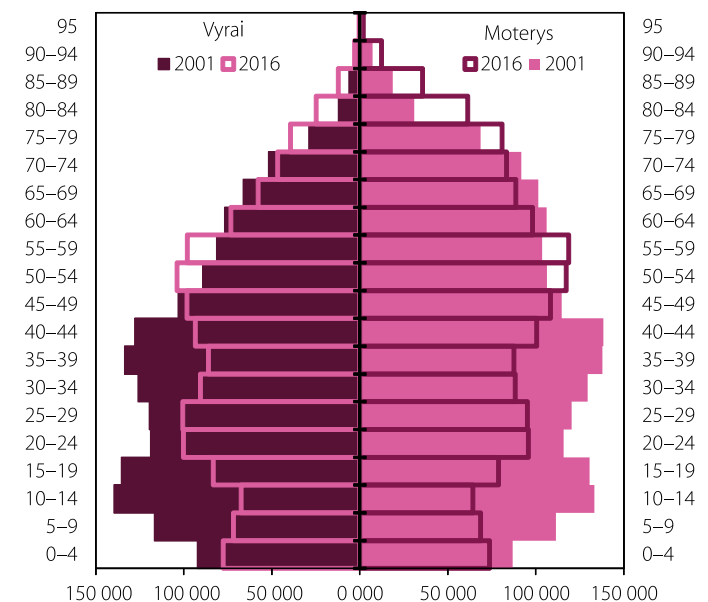
Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas; Demografijos, 2016

5 pav. Lietuvos gyventojų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (metais)

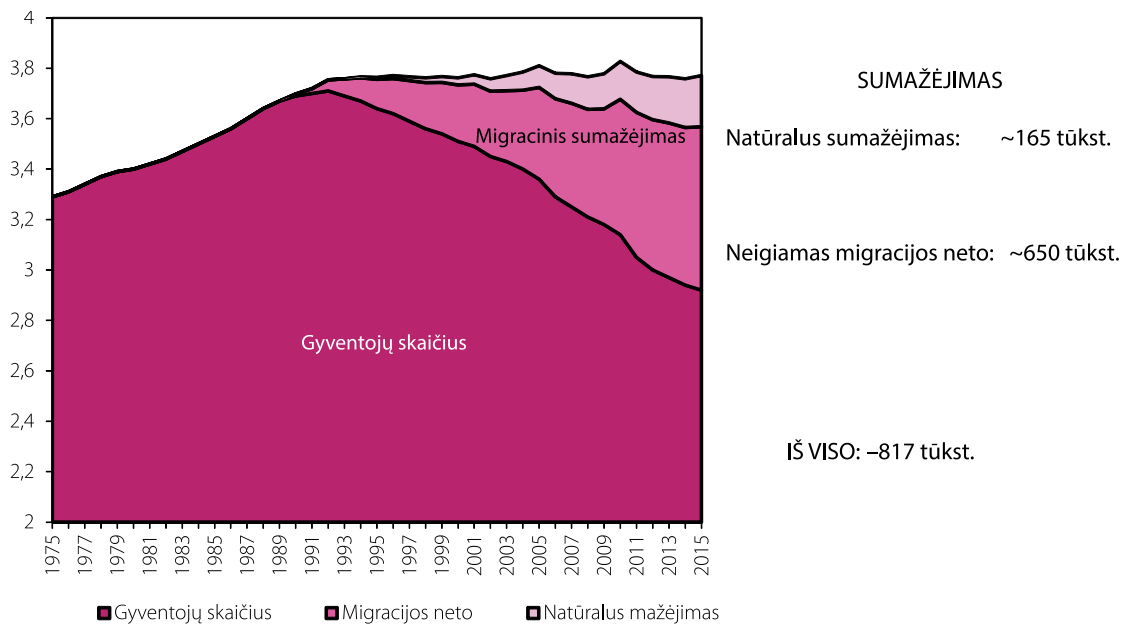
Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas; Demografijos, 2016

6 pav. Lietuvos gyventojų amžiaus struktūros deformacijos. Gyventojų amžiaus ir lyties piramidės (absoliučiais skaičiais)

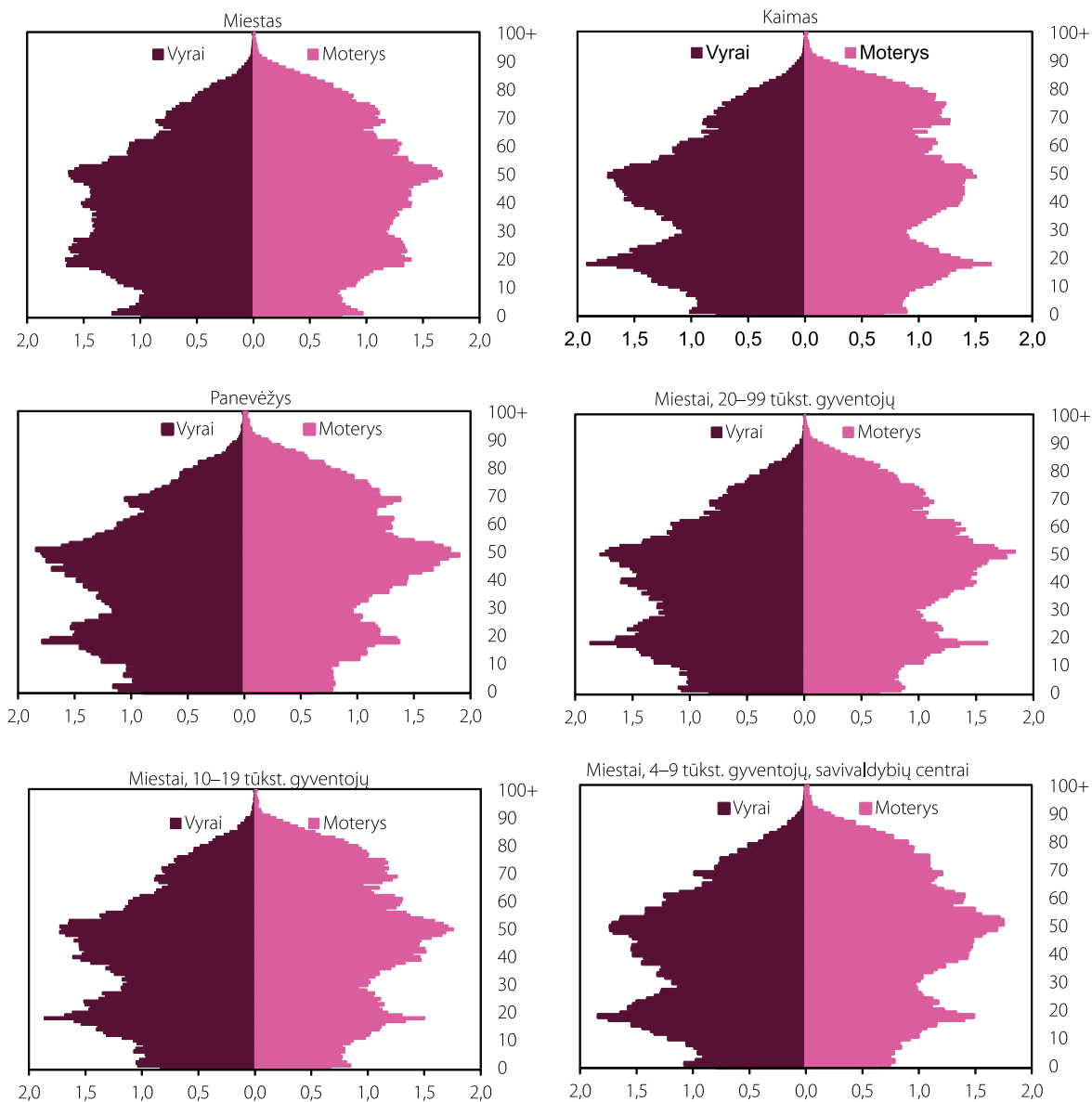
Šaltiniai: Demografijos 2002; Demografijos, 2016

7 pav. Lietuvos nuolatinių gyventojų skaičiaus mažėjimas dėl neigiamo migracijos neto ir natūralaus mažėjimo

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas; Demografijos, 2016

8 pav. Įvairių Lietuvos teritorijų gyventojų amžiaus ir lyties piramidės (proc.)

Šaltinis: skaičiavimai atlikti remiantis 2011 m. gyventojų surašymų mikroduomenimis

politikos pokyčių, ji lems dideles ateities demografinio nykimo teritorines disproporcijas. Tai iliustruosime keliais pavyzdžiais. Dėl neigiamų demografinių pokyčių susiformavusioje kaimo, mažų, vidutinių ir net kai kurių didžiųjų miestų (Panevėžio) gyventojų amžiaus struktūrose „užprogramuotas“ ypač spartus demografinis jų nykimas (8 pav.). Dėl emigracijos ypač „susitraukusios“ jauno ir vidutinio amžiaus kartos, o drauge ir vaikų, jau artimiausioje ateityje lems ypač greitą jų depopuliaciją, darbingo amžiaus gyventojų mažėjimą.

Apibendrinant norėtusi pabrėžti keletą akcentų, kurie svarbūs siekiant tvarios Lietuvos demografinės raidos. Pirmiausia reikia suprasti, kad per daugiau nei du dešimtmečius sukauptų demografinių problemų ir jų „įsitvirtinimo“ deformuotoje amžiaus struktūroje sprendimui prireiks laiko, tačiau siekiant išvengti tolesnio jų aštrinio, veiksmai turi būti neatidėliojami. Antra, labai svarbu, kad sprendimai būtų adekvatūs situacijai ir profesionalūs visais lygmenimis: adekvačios informacijos ir mokslo tyrimų, veiksmyų pagrindimo ir vykdomos politikos

lygmenimis. Stebint plintančią praktiką, labai svarbu, kad deklaruojamas, jog demografinė situacija sudėtinga, dar kartą netaptų specifinio „verslo“ šaltiniu.

Literatūra

Demografijos metraštis 2001. 2002. Lietuvos statistikos departamentas. Vilnius.

Demografijos metraštis 2015. 2016. Lietuvos statistikos departamentas. Vilnius.

Eurostat. Prieiga per internetą: 2016: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

Jasilionis D., Stankūnienė V., Maslauskaitė A., Stumbrys D. 2015. *Lietuvos demografinių procesų diferenciacija*: mokslo studija, Vilnius, 200 p.

Lietuvos statistikos departamentas. 2016. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/>.

Sipavičienė A., Stankūnienė V. 2011. Lietuvos gyventojų (e)migracijos dvidešimtmetis: tarp laisvės rinktis ir išgyvenimo strategijos. *Filosofija*. Sociologija, t. 22, 2011, Nr. 4, p. 323–333.

Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą (MIP-009/2015).

Imigracinė Lietuvos populiacija: ką rodo Lietuvos gyventojų surašymo duomenys

Karolis Žibas

2011 m. gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 179,6 tūkst. ne Lietuvoje gimusių žmonių. Nuo 2001 m. gyventojų ir būstų surašymo jų sumažėjo 24,5 tūkst. Šiems pokyčiams įtakos turėjo bendras populiacijos dydis – per dešimtmetį tarp surašymų jis sumažėjo 440,5 tūkst. (nuo 3,484 mln. 2001 m. iki 3,043 mln. 2011 m.) (Lietuvos, 2013: 9). Lyginant Lietuvos situaciją su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis matyti, kad užsienio šalyse gimusių Lietuvos gyventojų dalis yra viena mažiausių Europos Sąjungoje. Tai rodo, kad Lietuva dar netapo imigracijos tikslo šalimi. Daugumoje Europos Sąjungos valstybių narių tarptautinės migracijos procesai daro įtaką visuomenių etninės įvairovės gausėjimui. Lietuvoje vyraujantys intensyvūs emigracijos ir silpnai imigracijos procesai iki šiol nekūrė pagrindo gausioms etninių mažumų ir imigrantų grupėms formuotis. Šias tendencijas galima paaiškinti tuo, kad atkūrus Lietuvos nepriklausomybę įgyvendinama griežta pilietybės, selektyviai atvira (kartais ir griežtai ribojanti) imigracijos ir neefektyvi imigrantų integracijos politika. Kitaip tariant, intensyvios emigracijos kontekste per ketvirtį amžiaus Lietuvoje nesusiformavo adekvatus politinis sprendimas, susijęs su diasporos, imigracijos, integracijos ir pilietybės politikos vystymu.

Sovietmečiu migracijos procesams Lietuvoje didžiausią įtaką darė politinė sankloda ir uždara demografinės sistemos ilgametis palaikymas. 1960–1990 m. Lietuvoje tarptautinė migracija pasižymėjo labai silpnais migracijos ryšiais (arba jų visai nebuvo) su Vakarų šalimis ir imigracijos augimu iš Sovietų Sąjungos respublikų į Lietuvą. Daugėjo atvykusių rusų ir kitų imigrantų iš Sovietų Sąjungos res-

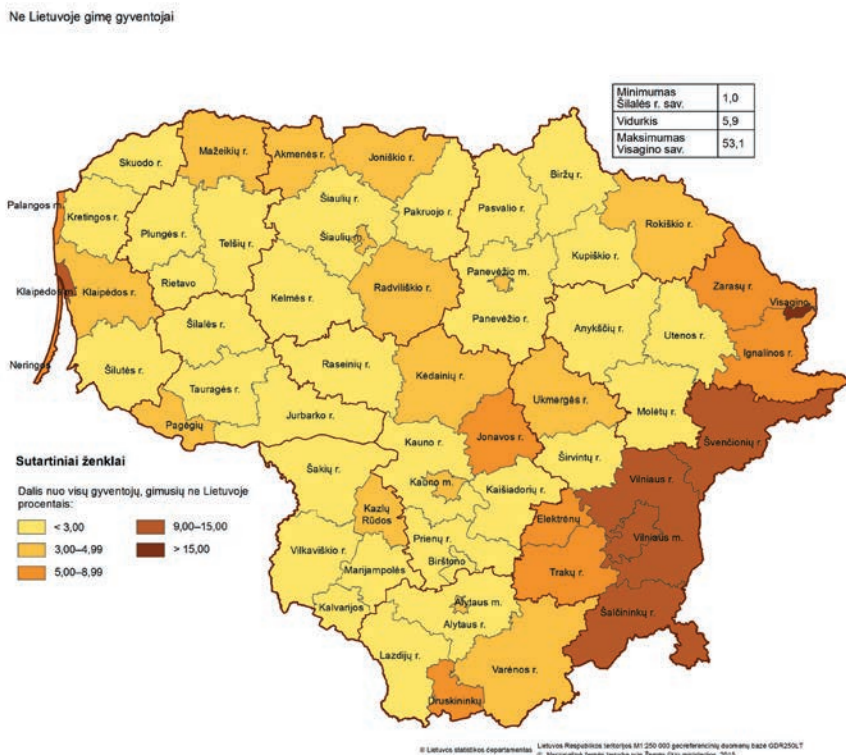
publikų (Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos). Dėl sovietinės valdžios struktūrų kūrimo ir stiprinimo, „kadrų politikos“, industrializacijos imigracija (atvykimo mastas į Lietuvą iš kitų Sovietų Sąjungos teritorijų) visą sovietmetį buvo intensyvi. Tai suformavo gana gausią imigracinę populiaciją: 1989 m. apie 10 proc. šalies gyventojų sudarė ne Lietuvoje gimę asmenys. Dėl to, kad į Lietuvą atvyko daug rusų ir kitų imigrantų iš Sovietų Sąjungos respublikų, iki 1980 m. pabaigos Lietuva turėjo teigiamą migracijos neto. Lietuvos

1 lentelė. Užsienyje gimusi Lietuvos populiacija pagal gimimo vietą, 2011 m. (proc.)

Gimimo vieta	Imigracijos laikotarpiai			
	Iki 1990	1990–1999	2000–2004	2005–2011
Rusija	46,3	44,5	36,7	27,7
Baltarusija	31,4	15,2	14,4	13,8
Ukraina	9,7	12,4	10,6	9,1
Latvija	3,2	6,6	4,7	4,4
Kazachstanas	3,1	5,1	4,4	3,1
Lenkija	1,6	1,4	2,0	1,8
Jungtinė Karalystė	0,0	0,3	2,5	7,4
Vokietija	0,6	1,5	3,7	3,2
Uzbekistanas	0,8	1,2	0,9	0,9
Azerbaidžanas	0,6	1,5	1,4	0,8
Estija	0,5	0,8	1,1	0,5
Airija	0,0	0,0	0,5	4,3
JAV	0,2	0,8	2,2	4,2
Nenurodyta	0,0	0,0	0,0	0,0
Kitos	2,2	8,7	15,0	18,8
IŠ VISO	100	100	100	100

Šaltinis: skaičiavimai atlikti remiantis 2011 m. gyventojų surašymų mikroduomenimis

1 pav. Lietuvos imigracinė populiacija Lietuvos savivaldybėse, 2011 m. (proc.)

Šaltinis: Skaičiavimai atlikti remiantis 2011 m. gyventojų surašymo mikroduomenimis; žemėlapis parengtas Lietuvos statistikos departamente

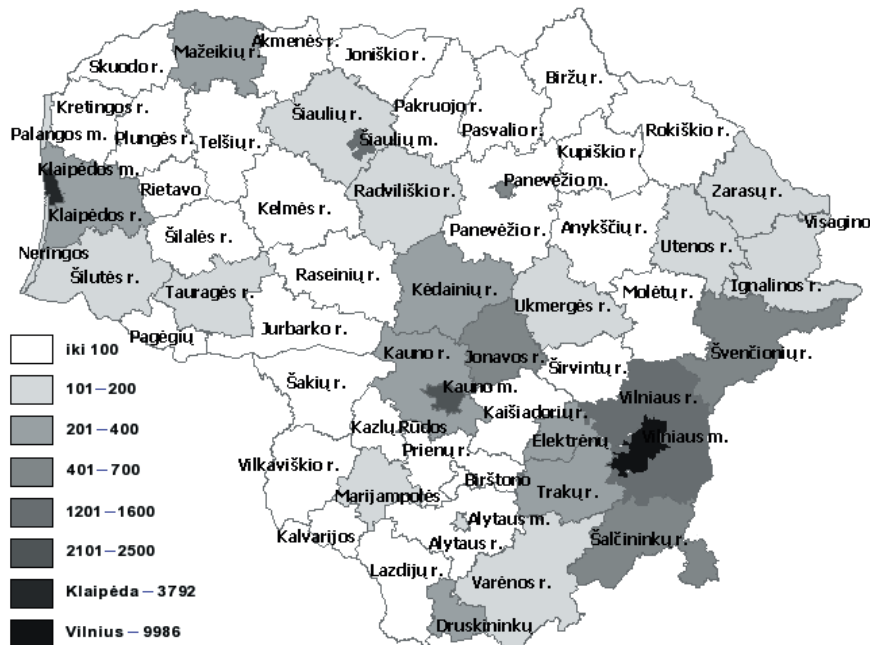
laikiniais (tarptautiniams) migracijos procesams šalyje.

2011 m. gyventojų surašymo duomenys rodo, kad nors didžiausią užsienyje gimusios Lietuvos populiacijos dalį Lietuvoje sudaro Rusijos Federacijoje, Baltarusijoje ir Ukrainoje gimę Lietuvos gyventojai, 2000–2004 ir 2005–2011 m. fiksuojamas Airijoje, JAV, Jungtinėje Karalystėje gimusių Lietuvos gyventojų dalies didėjimas (1 lentelė). Didžioji užsienyje gimusios Lietuvos populiacijos dalis yra susijusi su sovietmečio tarprespublikiniais migracijos procesais, vykusiais iki 1990 m. Dauguma surašyme dalyvavusių (užsienyje gimusių) nuolatinių Lietuvos gyventojų (83 proc.) į Lietuvą atvyko iki 1990 m. Europos Sąjungos valstybėse narėse gimę asmenys į Lietuvą atvyko atkūrus nepriklausomybę. Tai rodo, kad užsienyje gimusios Lietuvos populiacijos etninei sudėčiai įtaką pamažu ima daryti ne tik sovietmečiu vyravę tarprespublikiniai migracijos procesai, bet ir vidinis mobilumas Europos Sąjungoje, ypač po jos plėtros 2004 m.

Dar viena reikšminga tendencija yra susijusi su 2005–2011 m. tarptautinės migracijos procesais Lietuvoje. Priešingai nei 1990–1999 m. ir 2000–2004 m., kai užsienyje gimusi Lietuvos populiacijos dalis didėjo menkai, 2005–2011 m. jau sietini su Europos Sąjungos plėtra 2004 m., kai Lietuva palengva tampa patrauklia šalimi imigrantams iš trečiųjų šalių, ypač atsižvelgiant į nuolatinį šių gyventojų teisinį statusą. Šią tendenciją iliustruoja Lietuvos statistikos departamento duomenys (Lietuvos, 2013), rodantys, kad per laikotarpį tarp surašymų Lietuvoje padaugėjo nuolatinių Lietuvos gyventojų, gimusių kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse: per dešimtmetį tokių asmenų padaugėjo 2,8 tūkst., arba 17,6 proc. Tai rodo, kad Lietuvos imigracijos struktūrai įtaką ima daryti ne tik Sovietų Sąjungoje vyravusi tarprespublikinė, bet ir po nepriklausomybės atkūrimo atsirandanti Lietuvos trauka imigrantams iš kitų šalių.

2011 m. gyventojų surašymo duomenys atskleidžia, kad absoliučią daugumą užsienyje gimusios Lietuvos populiacijos sudaro Rusijoje, Baltarusijoje ir Ukrainoje gimę asmenys. Panašią situaciją rodo ir Migracijos departamento duomenys (Migracijos metraščiai, 2004–2014). Reikia pabrėžti, kad rusų, baltarusių ir ukrainiečių grupės yra didžiausios analizuojant

2 pav. Ne Europos Sąjungos piliečiai Lietuvos savivaldybėse, 2009 m.

Šaltinis: Etniškumo studijos, 2009

migracijos neto 1970–1988 m. kasmet sudarė 6–9 tūkst. žmonių (Stankūnienė, 1995: 74). Šios tendencijos darė didelę įtaką šiandienės Lietuvos imigracinės populiacijos socialinėms ir demografinėms charakteristikoms bei šiuo-

nuolatinį ir laikiną Lietuvos gyventojų statusą (žr. Etniškumo studijos, 2009/1). Kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad didelė dalis užsienyje (Rusijoje, Baltarusijoje ir Ukrainoje) gimusių asmenų į Lietuvą atvyko dar iki atkuriant nepriklausomybę, nenuostabu, kad iki šiol Lietuva yra patraukliausia tokių trečiųjų šalių kaip Rusija, Baltarusija ir Ukraina piliečiams.

Užsienyje gimusi Lietuvos populiacija savivaldybėse

2011 m. visuotinio Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo duomenys apie užsienyje gimusią Lietuvos populiaciją savivaldybėse rodo, kad didžioji dalis užsienyje gimusių Lietuvos gyventojų gyvena pietryčių Lietuvoje, centrinėje Lietuvos dalyje ir šalies vakaruose (žr. 1 pav.), kitaip tariant, didžiuosiuose Lietuvos miestuose (Vilniuje ir Klaipėdoje) ir Vilniaus, Švenčionių, Šalčininkų, Ignalinos, Zarasų, Trakų, Jonavos, Druskininkų rajonuose ir Visagine.

Siekiant atskleisti sovietmečiu vyravusios tarprespublikinės ir atkūrus Lietuvos nepriklausomybę atsiradusios tarptautinės migracijos sąsajas, 2 pav. pateikiama ne užsienyje gimusios Lietuvos populiacijos, remiantis gyventojų surašymo duomenimis, o Lietuvoje gyvenančių imigrantų iš ne Europos Sąjungos šalių pasiskirstymo Lietuvos savivaldybėse statistika. Nors 1 ir 2 pav. pateiktų duomenų lyginimas turi trūkumų dėl skirtingos statistikos rinkimo metodikos ir apibrėžtų tikslinių grupių¹, vis dėlto tam tikrų apibendrinimų daryti galima. Šie duomenys iliustruoja šiuolaikinės (tarptautinės) ir sovietmečio tarprespublikinės imigracijos sąsajas. 1 pav. pateikiamas užsienyje gimusios Lietuvos populiacijos, o 2 pav. – imigrantų (ne Lietuvos piliečių, iš kurių – 70 proc. turi nuolatinį gyventojų statusą²) pasiskirstymas Lietuvos savivaldybėse 2009 m. 1 ir 2 pav. matyti, kad tam tikros Lietuvos savivaldybės gali būti laikytinos imigracijos traukos centrais dėl makroekonominių veiksnių, kai didieji miestai pritraukia imigrantų dėl darbo rinkos ir socialinių išteklių, ir dėl sovietmečio tarprespublikinės migracijos metu ir atkūrus Lietuvos nepriklausomybę susiformavusios Lietuvos visuomenės (ir savivaldybių) etninės struktūros, ypač mažesnėse savivaldybėse (pavyzdžiui, Kėdainių, Jonavos, Druskininkų, Ignalinos ir kt.).

Užsienyje gimusi populiacija Europos Sąjungoje: lyginamoji analizė

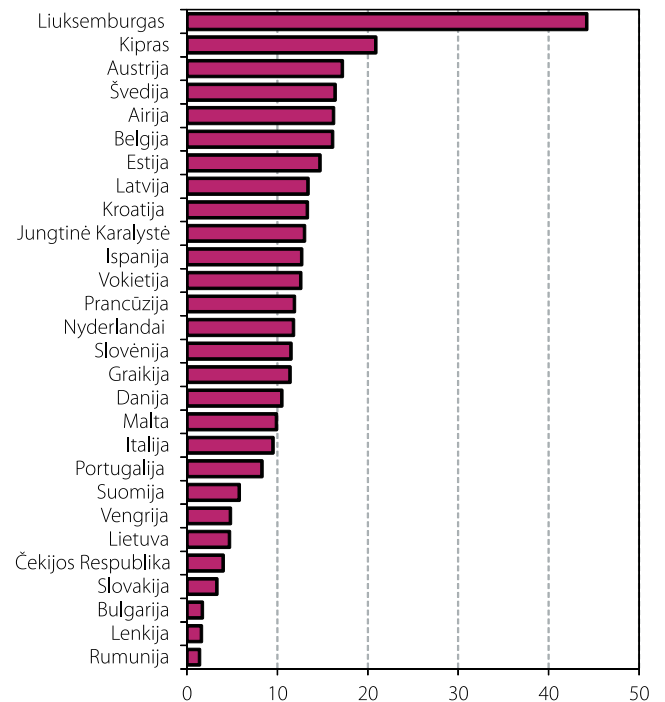
Siekiant pateikti platesnį užsienyje gimusios populiacijos duomenų kontekstą, tikslinga paanalizuoti Europos Sąjungos statistikos tarnybos Eurostato duomenis ir drauge kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse vyraujančią situaciją. Nors Eurostato ir gyventojų surašymų duomenų lygiaverčiai lyginti negalima³, vis dėlto tai leidžia pamatyti Lietuvos situaciją bendrame Europos kontekste. Eurostato duomenimis, 2015 m. užsienyje gimusių Lietuvos gyventojų dalis siekė 4,7 proc. nuo bendros šalies populiacijos (arba 136 tūkst.; žr. 3 pav.), o Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo duomenys rodo, kad 2011 m. tokių asmenų buvo daugiau – 179,6 tūkst. (5,9 proc.). Nors tiksliai duomenų palyginti neįmanoma, bendra tendencija pasitvirtina: užsienyje gimusių gyventojų mažėja nuo 160,8 tūkst.

¹ 1 pav. sudarytas pagal 2011 m. visuotinio Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo duomenis, 2 pav. – pagal Gyventojų registro tarnybos duomenis, gautus pateikus specialią užklausą. Be to, 1 pav. pateikiamas ne Lietuvoje gimusių Lietuvos gyventojų pasiskirstymas savivaldybėse, o 2 pav. – nuolatinį ir nenuolatinį gyventojų (trečiųjų šalių piliečių) pasiskirstymas pagal pilietybę Lietuvos savivaldybėse.

² Vadinasi, pateko į visuotinio Lietuvos gyventojų ir būstų surašymą.

³ Europos Sąjungos statistikos tarnybos Eurostato kaupiami duomenys gali būti traktuojami kaip einamoji (ar registruojamoji) statistika, todėl negali būti tiesiogiai lyginami su gyventojų surašymo duomenimis.

3 pav. Užsienyje gimusių gyventojų skaičius ES valstybėse narėse 2015 m. (proc. nuo visos populiacijos)

Šaltinis: parengta autoriaus pagal Eurostato duomenis

asmenų 2010 m. iki 137,4 tūkst. asmenų 2014 m. Pastebėtina, kad lyginant Lietuvos situaciją su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis matyti, kad užsienio šalyse gimusių Lietuvos gyventojų dalis yra viena mažiausių Europos Sąjungoje (3 pav.).

Apibendrinant užsienyje gimusios Lietuvos populiacijos gimimo vietą (šalis), imigracijos laikotarpius (1 lentelė), imigracinės populiacijos teritorinį pasiskirstymą (1 pav.) ir lyginant šiuos duomenys su šiuo metu vyraujančia imigracijos struktūra (2 pav.), galima teigti, kad užsienyje gimusios Lietuvos populiacijos atvykimas į Lietuvą sovietmečiu iki šiol daro įtaką šiuolaikinės (tarptautinės) imigracijos procesams Lietuvoje. Kitaip tariant, Sovietų Sąjungos vykdyta „uždarytų durų“ imigracijos ir tarprespublikinės migracijos procesus skatinanti politika iki šiol veikia šiuolaikinius imigracijos srautus į Lietuvą ir etninę Lietuvos visuomenės sudėtį. Tarptautinė (šiuolaikinė) imigracija iš Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos gali būti laikytina savotišku tarprespublikinės migracijos, vykusios buvusioje Sovietų Sąjungoje, tęstinumu. Pastebėtina, kad Lietuvos kontekste šis tęstinumas ir migracijos tinklai įgavo skirtingas formas ir teisinį statusą, apibrėžtą Europos Sąjungoje ir Lietuvos nacionalinėje teisėje: šeimos susijungimas, darbo imigracija, studijos ar teisėta veikla.

Nors sovietmečiu vyravusių tarprespublikinių migracijos procesų įtaka dabartinei Lietuvos imigracinės populiacijos etninei sudėčiai yra didelė, šią sudėtį veikia ir vidinis mobilumas Europos Sąjungoje, ypač po jos plėtros 2004 m. Vis dėlto, lyginant Lietuvos situaciją su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis, matyti, kad užsienio šalyse

gimusių Lietuvos gyventojų dalis yra viena mažiausių Europos Sąjungoje. Tai rodo, kad Lietuva nėra imigracijos tikslo šalis ne tik kitų valstybių narių gyventojams, bet ir trečiųjų šalių piliečiams. Priešingai daugumai Europos Sąjungos valstybių narių, kai šiuolaikiniai tarptautinės migracijos procesai daro įtaką visuomenių etninės struktūros kaitai gausios etninės įvairovės link, Lietuvoje vyraujantys intensyvūs emigracijos ir silpni imigracijos procesai iki šiol nekūrė pagrindo gausioms etninių mažumų grupėms formuotis. Prie silpno imigracijos proceso prisideda nuo pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo įgyvendinama griežta pilietybės, selektyviai atvira (o kartais ir griežtai ribojanti) imigracijos ir neefektyvi migrantų integracijos politika.

Literatūra

- Etniškumo studijos. 2009/2. *Migrantų integracija: trečiųjų šalių piliečiai Lietuvoje*. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, p. 17–39. ISSN 1822-1041.
- Gyventojų kaitos statistika, Eurostat. 2015. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_and_population_change_statistics.
- Lietuvos gyventojų ir jų būstų surašymas 2011*. 2013. Lietuvos statistikos departamentas, Vilnius, 2013.
- Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija 2014*. 2015. Lietuvos statistikos departamentas, Vilnius.
- Migracijos metraštis 2014*. 2015. Migracijos departamentas, Vilnius.
- Stankūnienė V. 1995. *Demografinių procesų valdymas: teorija ir patyrimas*. Vilnius.
- Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą (MIP-009/2015)*.

► Prieštaringi Lietuvos gyventojų išsilavinimo pokyčiai: lygis auga, skirtumai išlieka

Daumantas Stumbrys

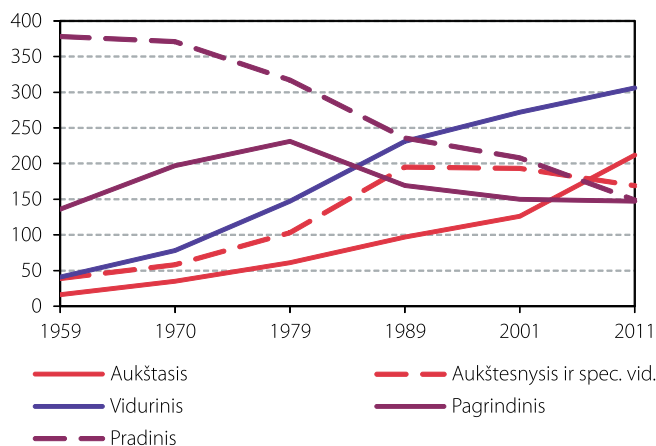
Eurostato duomenimis, Lietuva kartu su kitomis Šiaurės ir Vakarų Europos šalimis patenka tarp labiausiai išsilavinusių Europos Sąjungos valstybių. Itin aukštais išsilavinimo rodikliais pasižymi Lietuvos moterys. Vis dėlto paskutinio gyventojų surašymo rezultatai rodo, kad kai kurių socialinių demografinių gyventojų grupių išsilavinimo rodikliai išlieka žemi. Kaip reiktų vertinti tokių netolygių gyventojų išsilavinimo rodiklių kaitą? Kokios socialinės demografinės gyventojų grupės tempia išsilavinimo rodiklius žemyn?

Bendras išsilavinimo lygis auga

Nuo 1959 iki 2011 m. Lietuvos gyventojų išsilavinimo struktūroje įvyko didelių pokyčių. Ilgalaikių išsilavinimo duomenų analizė rodo, kad Lietuvos gyventojų išsilavinimo lygis per pastaruosius penkiasdešimt metų sparčiai augo (1 pav.). Vienas labiausiai didėjusių išsilavinimo rodiklių buvo aukštojo išsilavinimo rodiklis, atskleidžiantis

atitinkamą išsilavinimą turinčių gyventojų dalį procentais. Remiantis 2011 m. surašymo duomenimis, aukštąjį išsilavinimą turi 18,26 proc. vyrų ir 23,67 proc. moterų, vyresnių nei 10 metų. Aukštesniojo ir specialiojo vidurinio išsilavinimo rodikliai augo tik iki 1989 m., o 2011 m. surašymo duomenys rodo, kad šie rodikliai mažėja. Gyventojų, turinčių aukštesnįjį ir specialųjį vidurinį išsilavinimą, skaičiaus mažėjimas susijęs su švietimo sistemos reformomis atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Reformuojant panaikintos specialiosios vidurinės mokyklos (technikumai), o vietoj jų įsteigtos aukštesniosios mokyklos. Nuo 2000 m. aukštesniųjų mokyklų bazėje pradėtos steigti kolegijos suteikia aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą (ŠMM, 2016). Tad dėsninga, kad gyventojų, įgijusių specialųjį vidurinį ir aukštesnįjį išsilavinimą, dalis mažėja. Tačiau vis tiek aukštesnįjį ir specialųjį vidurinį išsilavinimą turintys gyventojai vis dar išlieka svarbi Lietuvos darbo rinkos dalis, ypač tarp vyresnio amžiaus gyventojų.

1 pav. Lietuvos gyventojų išsilavinimo lygis 1959–2011 m., bendrieji išsilavinimo rodikliai

Šaltinis: Lietuvos Respublikos 1959–2011 m. gyventojų ir būstų surašymų rezultatai (Statistikos departamentas, 2013)

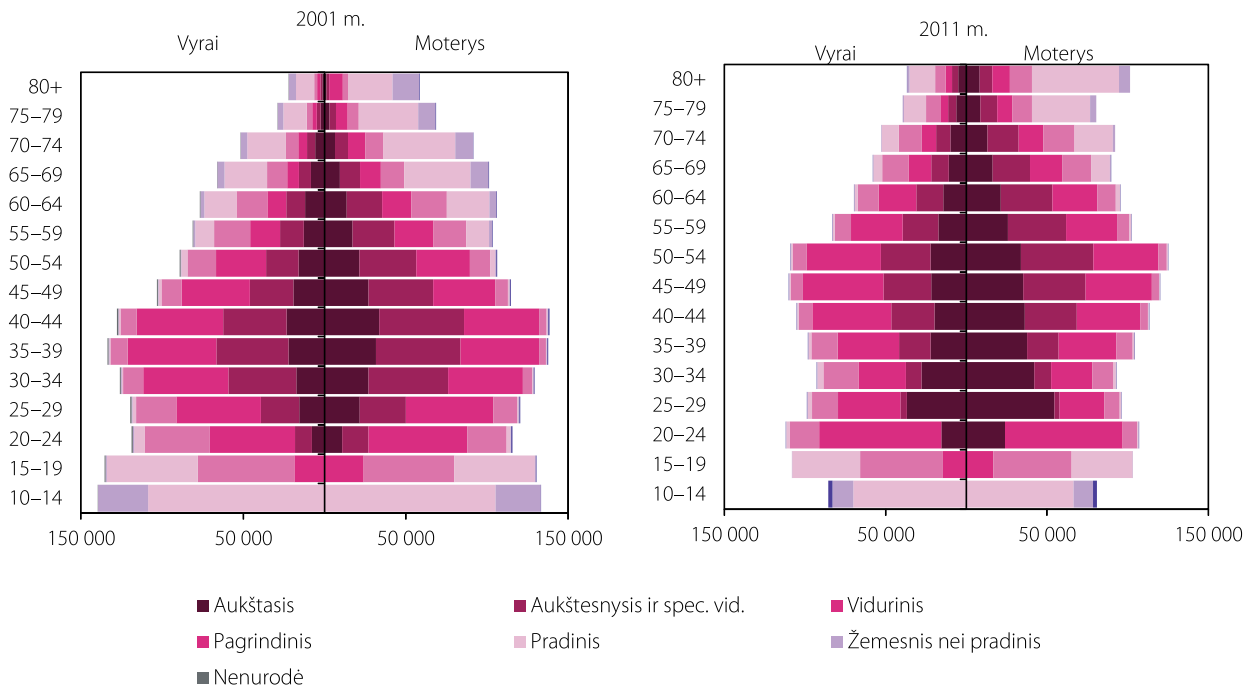
Pastaba: bendrasis išsilavinimo rodiklis – atitinkamą išsilavinimą turinčių gyventojų skaičius, tenkantis 1000-iai 10 metų ir vyresnių gyventojų

Gyventojų išsilavinimo pokyčiai pagal lytį, amžių ir gyvenamąją vietovę

Lietuvos gyventojų išsilavinimo struktūros pokyčių analizė rodo, kad 2001–2011 m. visose amžiaus grupėse aukštojo išsilavinimo rodikliai didėjo (2 pav.). Ypač didelis aukštojo išsilavinimo rodiklių augimas buvo tarp jaunų gyventojų – ir vyrų, ir moterų. Per šį laikotarpį 30–34 metų amžiaus grupėje moterų aukštojo išsilavinimo rodikliai augo nuo 20,86 iki 45,26 proc., vyrų – nuo 13,84 iki 30,01 proc. Taigi moterų išsilavinimo rodikliai jauno ir vidutinio amžiaus gyventojų grupėse yra gerokai aukštesni negu vyrų. Aukštojo išsilavinimo rodiklių augimas galėtų būti siejamas su institucine švietimo reforma, kai aukštesniosios mokyklos buvo reorganizuotos į aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą teikiančias kolegijas.

Per pastaruosius penkiasdešimt metų miesto ir kaimo gyventojų išsilavinimo rodiklių skirtumai Lietuvoje mažėjo.

2 pav. Lietuvos gyventojų išsilavinimo struktūra pagal lytį ir amžių, 2001 ir 2011 m., absoliutūs skaičiai

Šaltinis: skaičiavimai atlikti remiantis 2001 ir 2011 m. gyventojų surašymų mikroduomenimis

Tačiau remiantis 2011 m. surašymo duomenimis, išsilavinimo rodikliai pagal gyvenamąją vietovę dar gana smarkiai skiriasi. Didžiausi skirtumai išryškėja lyginant penkių didžiųjų miestų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio) ir kaimo gyventojų išsilavinimo rodiklius. Paskutinio surašymo duomenys rodo, kad penki didieji miestai, palyginti su kitomis gyvenamosiomis vietovėmis, pasižymi ypač dideliais aukštojo išsilavinimo rodikliais (3 pav.) ir žemais pagrindinio, pradinio ir žemesnio nei pradinis išsilavinimo rodikliais. Remiantis 2011 m. surašymo mikroduomenų analize, penkių didžiųjų Lietuvos miestų gyventojų aukštojo išsilavinimo rodikliai tarp vyrų buvo 28,31 proc., tarp moterų – 33,85 proc. O tarp kaimo gyventojų šie rodikliai siekė tik 9,93 proc. tarp vyrų ir 13,40 proc. tarp moterų. Miesto ir kaimo gyventojų išsilavinimo skirtumai iš dalies galėtų būti siejami su gyventojų amžiaus struktūra. Pastarųjų gyventojų surašymų duomenys rodo, kad jaunesnio amžiaus gyventojų dalis tarp miesto gyventojų yra didesnė nei tarp kaimo gyventojų.

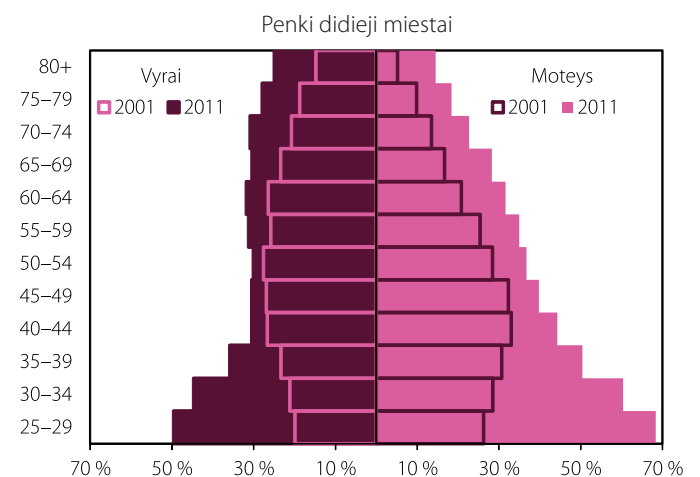
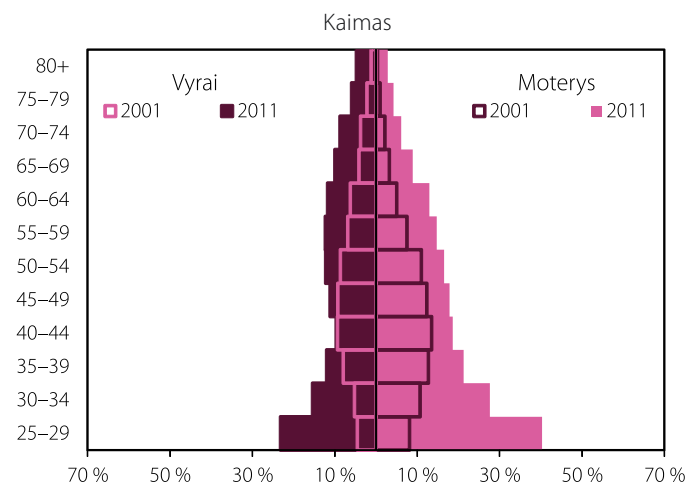
Apibendrinant galima teigti, kad bendras Lietuvos gyventojų išsilavinimo lygis 1959–2011 m. sparčiai augo, moterų išsilavinimo rodikliai didėjo greičiau negu vyrų, 2001–2011 m. išsilavinimo skirtumų pokyčiai tarp skirtingų sociodemografinių grupių buvo diferencijuoti. Tiriant gauti rezultatai parodė itin didelį išsilavinimo rodiklių skirtumą tarp didžiųjų miestų ir kaimo bei mažesnių miestelių gyventojų.

Literatūra

Eurostat. 2015. Eurostat database. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
 Statistikos departamentas. 2013. Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Vilnius.
 Švietimo ir mokslo ministerija. 2016. Lietuvoje įgytų kvalifikacijų pripažinimas užsienyje. Prieiga per internetą: <https://www.smm.lt/>.

Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą (MIP-009/2015).

3 pav. Lietuvos gyventojų aukštojo išsilavinimo rodikliai pagal gyvenamąją vietovę, amžiaus grupes ir lytį, 2001 ir 2011 m., proc.

Šaltinis: skaičiavimai atlikti remiantis 2001 ir 2011 m. gyventojų surašymų mikro duomenimis

Pastaba: išsilavinimo rodiklis – atitinkamą išsilavinimą turinčių gyventojų dalis nuo visų gyventojų, proc.

► Vaikų išlaikymas iširus tėvų partnerystei

Aušra Maslauskaitė

Apie pusė vaikų, augančių vienos motinos šeimoje, Lietuvoje gauna alimentus iš skyriumi gyvenančio tėvo. Pagal šį rodiklį lygiuojamės į vidurines pozicijas tarp kitų Europos Sąjungos šalių. Vis dėlto alimentus gerokai rečiau gauna vaikai, gyvenantys netekėjusios nei išsiskyrusios motinos šeimose, o tai susiję ir su partnerystių teisinio reglamentavimo neapibrėžtumu.

Kas trečia šeima – vienos motinos, kas antra – skurdi

Maždaug kas trečioje Lietuvos šeimoje, kurioje yra nepilnamečių vaikų, juos augina tik vienas iš tėvų, absoliučia dauguma atvejų – motina (Stankūnienė, Baublytė, Maslauskaitė, 2016). Tai labai gausi šeimų dalis; pagal šį rodiklį Lietuva rikiuojasi Europos Sąjungos šalių eilės pradžioje kartu su kitomis Šiaurės Europos, Baltijos šalimis, taip pat Jungtine Karalyste ir Airija (Czhen, Bradshaw, 2012). Vienos motinos (tėvo) šeimos yra itin ekonomiškai pažeidžiamos. Lietuvoje kas antra šio tipo šeima patiria skurdo riziką (vertinant ją jau gavus socialines išmokas), ir tai aukščiausias rodiklis tarp visų šeimų ir namų ūkių tipų (Gyventojų pajamos..., 2014). Dar daugiau – šių šeimų skurdas per valstybės teikiamas socialines išmokas sumažinamas gerokai mažiau nei daugia vaikų dviejų tėvų šeimų (ten pat). Akivaizdu, kad šie bendri rodikliai atkreipia dėmesį į didelę dalį Lietuvos vaikų, augančių skurdo ir materialinių nepriteklių sąlygomis, taip pat ir į neadekvatų valstybės vaidmenį gerinant šių vaikų gyvenimo sąlygas.

Viena iš valstybės priemonių, taikomų vienos motinos šeimų ekonominei gerovei užtikrinti, yra vaiko išlaikymo

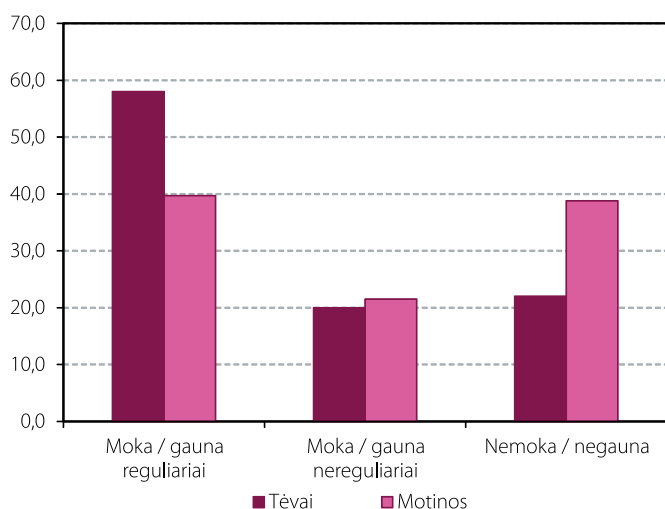
prievolių vykdymo nustatymas ir kontrolė. Valstybė teisės normomis apibrėžia vaiko išlaikymo formas, išmokų (alimentų) mokėjimo tvarką, šių prievolių vykdymo priežiūrą, taip pat išlaikymo tvarkos nustatymo procedūras. Lietuvoje, kaip ir visose Europos Sąjungos šalyse, skyriumi nuo savo nepilnamečių vaikų gyvenantys tėvai turi prievolę išlaikyti vaikus iki pilnamečystės (Child maintenance..., 2014). Ši prievolė, kaip deklaruojama Civiliniame kodekse (CK 3.156 str. 2 dalis), yra absoliuti ir nepriklauso nuo to, ar tėvai gyvena santuokoje, ar partnerystėje (kohabitacijoje). Tad svarbu atskleisti, kaip vaikų išlaikymo prievolė vykdoma Lietuvoje ir kaip šiuo požiūriu skiriamės nuo kitų Europos Sąjungos šalių.

Dalykas vienas, vertinimai skirtingi

Klausimas, ar alimentai gaunami, ar mokami, atrodo gana paprastas, o tyrėjams, siekiantiems atsakymo, neturėtų kilti didelių keblumų. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad partnerystės ar santuokos iširimas dažnai lydimas tėvų tarpusavio konfliktų, informacijos pateikimas apie alimentus gali būti netikslus. Tad šiuo atveju didelis privalumas – galimybė lyginti vienus vaikus auginančių motinų ir skyriumi nuo vaikų gyvenančių tėvų pateikiamus padėties vertinimus, kurie fiksuoti dviejose reprezentatyviose apklausoje⁴.

Lietuvoje maždaug keturios iš dešimties (39,7 proc.) vienus vaikus auginančių motinų (neįskaitant našlių) šeimų reguliariai gauna vaiko išlaikymo pinigus, panaši dalis alimentų negauna (38,8 proc.), o dar penktadalis (21,5 proc.) nurodo, kad gauna nereguliariai (1 pav.). Tėvai, kurie dažniausiai ir turi prievolę išlaikyti skyriumi nuo jų, su motinomis gyvenančius savo vaikus, linkę pateikti palankesnius vertinimus. 58 proc. vyrų teigia, kad reguliariai moka vaiko išlaikymo pinigus, nemokančiųjų dalis sudaro 22 proc., o 20 proc. alimentus moka nereguliariai. Taigi skirtumai tarp tėvų ir motinų vertinimų dėl alimentų mokėjimo / gavimo ir nemokėjimo / negavimo akivaizdūs. Tikėtina, kad tėvai linkę kiek pozityviau pristatyti savo indėlį į vaikų išlaikymą, o motinos – jį kiek nuvertinti. Faktiškai prie vaikų išlaikymo prisidedančių tėvų dalies rodiklis yra, matyt, per vidurį intervalo, kurio viename poliuje yra motinų, o kitame – tėvų atsakymai.

1 pav. Alimentų gavimas ir mokėjimas, motinų ir tėvų atsakymai

Šaltinis: Vienos motinos šeimos ir socialinė atskirtis Lietuvoje, 2014; Tėvystė iširus partnerystei, 2016

⁴ Čia pristatomi dviejų reprezentatyvių apklausų rezultatai. Apklausa „Vienos vaikus auginančios motinos ir socialinė atskirtis“ atlikta 2014 m., apklausta 605 moterys. Tyrimu klausta, kiek alimentų gauta per 12 mėnesių iki apklausos. Apklausa „Tėvystė iširus partnerystei“ atlikta 2016 m., apklausta 1 500 tėvų, turinčių skyriumi gyvenančių nepilnamečių vaikų. Klausta, kiek alimentų mokėta per 12 mėnesių iki apklausos.

Europos šalyse padėtis gana skirtinga

Prasminga jau aptartus Lietuvos rodiklius įvertinti platesniame, kitų Europos šalių, kontekste. Lyginamosios informacijos nagrinėjamu klausimu nėra gausu. Vis dėlto teigti, kad vaikų išlaikymą gaunančių vienu motinų (tėvų) dalis turi reikšmingų variacijų. Skandinavijos šalyse – Danijoje ir Švedijoje – absoliuti dauguma vaikų gauna alimentus, o Pietų Europos šalys (Graikija, Italija) ir Jungtinė Karalystė bei Airija reprezentuoja kraštutiniai kitą polių – šiose šalyse alimentus gaunančių vienu motinų (tėvų) šeimų dalis siekia 20–25 proc. (2 pav.). Jei atsižvelgtume į aptartus duomenis, Lietuva lygiuotųsi į vidurines pozicijas užimančių šalių, tokių kaip Belgija, Prancūzija, Liuksemburgas, Vengrija, kuriose alimentus gaunančių šeimų dalis svyruoja apie 39–49 proc., gretas.

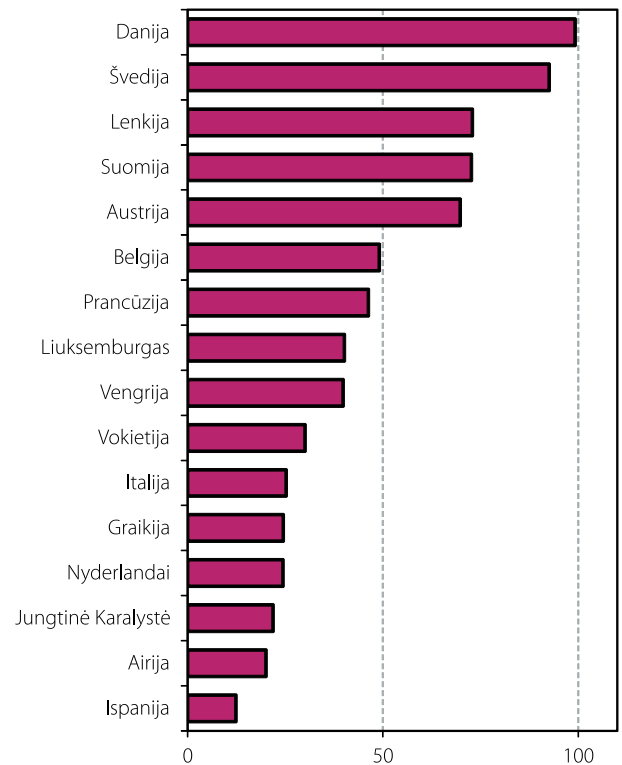
Dideli šalių skirtumai nulemti valstybės vykdomos politikos, kuri formuoja vaiko išlaikymo sistemas per teisinę ir socialinės politikos bazę. Skandinavijos šalyse (Švedija, Danija), kuriose valstybė garantuoja vaiko išlaikymą net tada, kai tėvas vengia ar negali prie jo prisidėti, absoliuti dauguma vienu vaikus auginančių motinų (tėvų) šeimų gauna alimentus. Kitam kraštutinumui atstovaujanti jau aptartos šalys pasižymi pasyviu valstybės vaidmeniu ir vaiko išlaikymo negarantuoja, o šie klausimai suvokiami kaip privati prievolė, šeimos reikalas (Child Maintenance, 2014).

Kritiškiausia padėtis – netekėjusių motinų šeimose

Vienų motinų šeimos susiformuoja įvairiais būdais. Tai skyrybos, faktinis santuokos nutrūkimas neregistravus ištuokos, iširusi kohabitacija ar dėl to, kad moteris niekada negyveno su partneriu. Tikslinga klausti, ar skiriasi vaiko išlaikymo prievolių vykdymas įvairiais būdais susiformavusiose vienu motinų šeimose. Kitaip tariant, ar vaikų teisė į išlaikymą yra vienodai užtikrinama buvusių susituokusių ir nesusituokusių tėvų šeimose. Juolab Lietuvos teisės normos, kaip minėta, deklaruoja, kad vaiko išlaikymo prievolės vykdymas nepriklauso nuo tėvų buvusios partnerystės statuso (Kudinavičiūtė–Michailovienė, 2013; Sagatys, 2011). Jei tėvystė yra nustatyta, vaikas turi teisę į išlaikymą, o skyriumi gyvenantis tėvas – prievolę vaiką išlaikyti, nesvarbu, ar tėvai iki gyvenimo skyriumi buvo susituokę, gyveno kartu ne santuokoje, ar visai negyveno kartu.

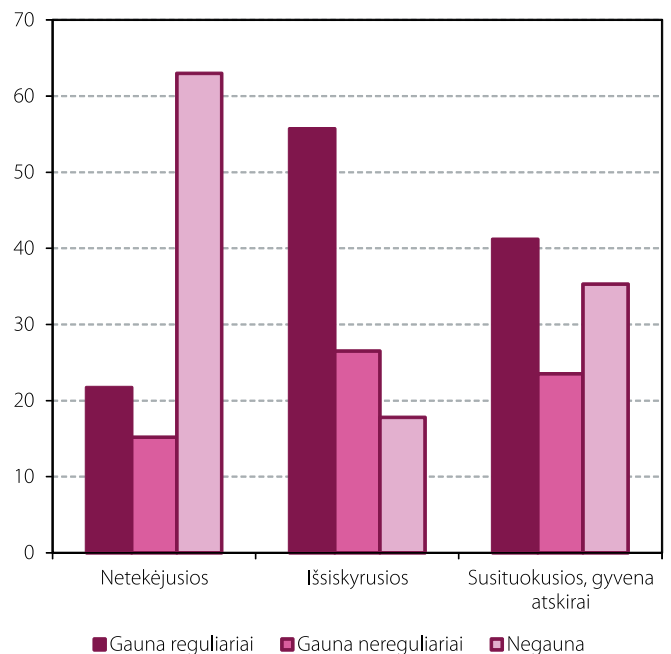
Nors ir egzistuoja šios teisės normos, vaikų išlaikymas skirtingo tipo vienu motinų šeimose yra iš esmės skirtingas. Netekėjusių motinų šeimų negaunančių alimentų dalis yra daugiau nei 3,5 karto didesnė nei išsituokusių motinų. Pirmo tipo šeimose 63 proc. deklaravo, kad per metus iki tyrimo negavo alimentų, o registravusių ištuoką – tik 17 proc. (3 pav.). Reguliariai gavusių alimentus netekėjusių motinų šeimų dalis yra tik 21 proc., o išsiskyrusių – 56 proc. Pastarojoje šeimų grupėje aukštesni yra ir nereguliariai vaiko išlaikymo pinigus gaunančiųjų rodikliai. Blogesnėje padėtyje nei ištuoką registravusios vienos motinos yra ir tos,

2 pav. Dalis vienu motinų (tėvų) su nepilnamečiais vaikais, gaunančių vaiko išlaikymo pinigus (alimentus)

Šaltinis: Child maintenance system, 2014

3 pav. Vaiko alimentus gaunančios vienu motinų šeimos pagal motinos šeiminių statusą, proc.

Šaltinis: Vienos motinos šeimos ir socialinė atskirtis Lietuvoje, 2014

kurios buvo ištekėjusios, tačiau teisiniu būdu nenutraukė santuokos. Apie 40 proc. jų teigė alimentus gavusios reguliariai, 35 proc. – visai negavusios. Taigi akivaizdu, kad vaikų išlaikymas iš esmės susijęs su tuo, koks buvo tėvų santuokinis statusas iki išyrant partnerystei. Blogiausia padėtis būdinga netekėjusių vienu motinų šeimoms, kurių maždaug šešios iš dešimties vaiko išlaikymo pinigų negauna.

Esama padėtis, tikėtina, nemažai nulemta nesantuokinių partnerystėčių teisinio reglamentavimo stygiaus Lietuvoje. Kaip žinome, diskusijos šiuo klausimu vyksta daugiau nei dešimtmetį, kai Civiliniame kodekse įvestas registruotos partnerystės institutas (CK, 3.229–235 str.). Vis dėlto per šį laikotarpį nepriimti jį reglamentuojantys kiti teisės aktai. Skyrybų atveju teisme privaloma tvarka, be kitų, sprendžiami ir vaiko išlaikymo klausimai, o sugyventiniams nutraukiant partnerystę jie lieka privačiu reikalu. Motinai inicijavus teismas gali svarstyti tėvo prievolių vykdymo klausimą, tačiau tai tampa papildomu, nuo partnerystės iširimo atsietu dalyku. Žinoma, dalis netekėjusių motinų nesikreipia dėl vaiko tėvystės nustatymo, tačiau ši dalis yra

maža, jei vertinsime bendrą nesantuokinio gimstamumo struktūrą. Tad politinės valios stoka, kolektyvinės baimės, kurios neleidžia sutvarkyti partnerystės teisinio reglamentavimo, prisideda prie vaikų skurdo vienu motinų šeimose palaikymo.

Literatūra

Child Maintenance Systems in EU Member States from a Gender Perspective. 2014. European Parliament. Brussels.

Kudinavičiūtė-Michailovienė I. 2013. Santuokos nutraukimo teisinės pasekmės ir jų išsprendimo problematika ištuokos bylose. *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai*, ed. E. Tamošiūnienė, I. Kudinavičiūtė-Michailovienė, Vilnius, p. 59–103.

Sagatys G. 2011. The Pre-harmonization Area: A Comparison of Lithuanian, Latvian and Estonian Child Maintenance Laws. *The Future of the Family Property in Europe. European Family Law Series*, ed. K. Boele-Woelki, J. Miles, J. M. Scherpe, Antwerp, Belgium, p. 311–328.

Stankūnienė V., Baublytė M., Maslauskaitė A. 2016. Vienu vaikus auginančių motinų sociodemografinės ir socioekonominės charakteristikos. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* (atiduota į spaudą).

Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą (GER010-2015).

Demografija visiems
Informacinis biuletenis
2016 m. Nr. 3
ISSN 2351-6887 (internetinis)

Redaktorės Vlada Stankūnienė, Aušra Maslauskaitė

Kalbos redaktorė Ilona Čiužauskaitė

Maketuotoja Marė Baublytė

Elektroninė prieiga <http://demografija.vdu.lt>

2016-11-10. Užsakymo Nr. K16-105

Leidžia Vytauto Didžiojo universitetas
Socialinių mokslų fakultetas
Demografinių tyrimų centras
Jonavos g. 66
LT-44191 Kaunas, Lietuva
el. paštas: M.Baublyte@smf.vdu.lt